

PERE FIZES

Un exemple d'home de negocis català del segle XVII

Per Isabel Caba i Brunet

Òbviament, l'estudi d'un cas aïllat de qualsevol temàtica no pot servir mai per definir unes pautes col·lectives de comportament. Tan sols permet una anàlisi descriptiva amb tímides generalitzacions. L'oportunitat de poder treballar amb la documentació personal de Pere Fizes m'ha permès, primer, descobrir i avaluar la importància que el mercader va tenir en la nostra ciutat i, segon, intentar establir si els seus trets particulars són extensius i comparables als de la resta de components del seu estament social. Pere Fizes pertany a un grup de persones que, atesa la seva orientació professional i la utilització del seu patrimoni, hom pot denominar *home de negocis*, malgrat que no formés part de les grans famílies de mercaders tradicionals.

Pere Fizes:

interessos i relacions amb la vila de Terrassa

El fet que motiva la vinguda d'en Fizes a la vila és l'adquisició del Castell-Palau l'any 1661 per la quantitat de 32.200 lliures. El Castell, el compra a la Universitat de Terrassa i sembla que el motiu de la venda fou el greu estat financer en què el municipi es trobava (1). A partir de la transacció, Pere Fizes es converteix en el nou castlà de la vila. La castlania gaudia d'una sèrie

de drets i deures que el senyor del Castell havia de dur a terme. Així, posseïa el dret sobre les fonts i les aigües que pertanyien al Castell, el domini de la propietat útil dels dos forns de la vila —un situat al carrer Gavaxons i l'altre al carrer del Forn—, els drets sobre l'escrivania i el delmari de Sant Fruitós, el control de la torre o presó de la batllia i el privilegi d'ésser nomenat carceller reial, el dret a assistir a tots els actes que efectués el batlle, el dret de carllania i el dret de «lluyr i quitar». Per contra, tenia al seu càrrec vetllar per la defensa del Castell i el deure d'«espectanties» («els compradors i successors han d'hostetgar al Rey sempre que vingui a Terrassa amb llits i aparells i plats i escudelles»).

A partir de la compra, Pere Fizes passa llargues temporades a Terrassa i progressivament la converteix en residència fixa. Abans, però, el mercader vivia a Barcelona i sembla que la seva residència es trobava al «carrer de Corseia, davant los descallos d'envasador» (2). De tota manera, tant en Pere Fizes, pare, com el seu fill, i sobretot aquest últim, passen llargs períodes fora de la Península, principalment a França i Holanda, on s'hi traslladen per assumptes de negocis i s'allotgen generalment a casa d'agents comercials destacats a diferents ciutats (Lió, Tolosa, Amsterdam, Marsella, ...).

Procedència: (Arxiu Tobella).

Malgrat aquesta procedència barcelonina, el seu origen és una mica incert i cal posar en dubte que el seu origen familiar fos català. El seu cognom no apareix, o almenys jo no l'hi he trobat antecedents, en el Principat. És un home molt avesat a un país com és França, ja sia per interessos comercials o particulars —possessions de terres a França heretades dels seus pares i residència d'una germana seva a aquest país—. També és força curiós el fet que apareix, del 1690 al 1765, un tal Antoni Fizes, metge d'un cert prestigi a Montpeller. Potser realment no hi ha cap relació directa entre ambdós personatges, però crec que és un fet que cal tenir en compte. Sigui com sigui, la realitat és que la seva provinença és força dubtosa.

Pere Fizes serà un home apreciat i, sobretot, respectat tant pels ciutadans de la vila de Terrassa com d'altres contrades. Potser amb menys influència de la que ens parla Soler i Palet, sí que era un home amb un pes, si més no notable, tant a Madrid com a Barcelona:

«(...) Aquest nou senyor del Castell de Terrassa era home de gran influencia y relació entre la gent granada de la Cort de Madrid y de la capital de Catalunya. Nosaltres posehim una porció de documents y cartes de virreys generals, jutges Suprem Tribunal de Catalunya, Abads, Secretaris d'alts personatges, etc... que demostren la consideració en que aqueixos tenian á en Fizes, y particularment lo virrey de Mallorca Don Miquel de Calba, á les gestions de quin senyor, degué especialment que li fos concedit lo titol de Cavaller tot seguit que hagué adquirit lo Palau de Terrassa (...)» (3).

Pel que fa a les relacions socials trobem, a mode d'exemple, una carta signada el 23 de març de 1678 per un tal Jaume Camps on li demana que intercedeixi per ell davant el virrei, ja que es troba a la pressó «(...) degut a uns negocis (...)».

Durant els anys d'estada a Terrassa, el mercader va efectuar una sèrie de donacions, principalment dins el marc eclesiàstic, que feien que esdevingués, com ja he dit abans, un dels castlans més apreciats pels vilatans. Una de les principals donacions va ser la que va fer possible la construcció del retaule-cambril del Sant Crist, que es troba a l'actual parròquia del Sant Esperit i que va ser obra de l'escultor barceloní Pere Serra. Segons Salvador Cardús, l'aportació de Pere Fizes es desenvolupà de la següent manera:

«(...) Mogut de la seva pietat, el noble senyor del Castell-palau volgué estimular la construcció de

la capella. A les primeries d'abril del 1668 el cavaller Pere de Fizes establia notarialment una curiosa jugesca amb el Prior i altres dotze persones de la localitat, la qual jugesca, en resum, determinava que si no haguessin mort cinc de les catorze persones al·ludides en acabar-se les obres dels tres altars de la nova capella, bon punt en «lo altar major —el de Sant Crist— desentment si puga celebrar y dar la Comunió», en Fizes hauria de satisfer mil lliures barceloneses, i en el cas improbable que cinc d'aquelles morissin abans les hauria de pagar la part oposada; però sempre, fos qui fos el que guanyés, les mil lliures «sian y pervingan per la dita Capella y per ornamenta de aquella». Amb un pretext tan original en Fizes sufragava la construcció del cambril (...)» (4).

Detall del Retaule-Cambril del Sant Crist.

(Arxiu Tobella).

El que sí és cert es que les obres s'acaben el mes de gener de l'any 1672 i que després d'aquesta aportació de 1.000 lliures, n'hi van haver d'altres. En contraposició, les finances dels Fizes començaven a trontollar,

per causes no gaire definides però sí relacionades amb una mala administració que els portà a un endeutament progressiu; una prova d'això n'és la carta que el 25 de desembre de 1675, Anselm Fizes, fill del mercader, li envia al seu germà Pere on li diu que «(...)estic molt afligit perquè el pare gasta massa actualment en obres (...)» i li comenta que «(...) miris de fer-li passar (...)». És força curiós que una reflexió d'aquest tipus la faci un membre del propi estament eclesiàstic.

Estructura familiar dels Fizes

La reconstrucció familiar és sempre una tasca difícil i lenta, que encara s'accentua més quan la documentació és molt dispersa i indirecta. Aquest és el cas dels Fizes, la reconstrucció familiar dels quals l'he realitzada a partir de les sèries de correspondència, bàsicament econòmica, que hi ha del mercader. La dificultat de la font, doncs, és òbvia i cal pensar en la possibilitat d'un marge d'error, sobretot en la branca dels néts, ja que aquí les fonts d'informació són pràcticament inexistent.

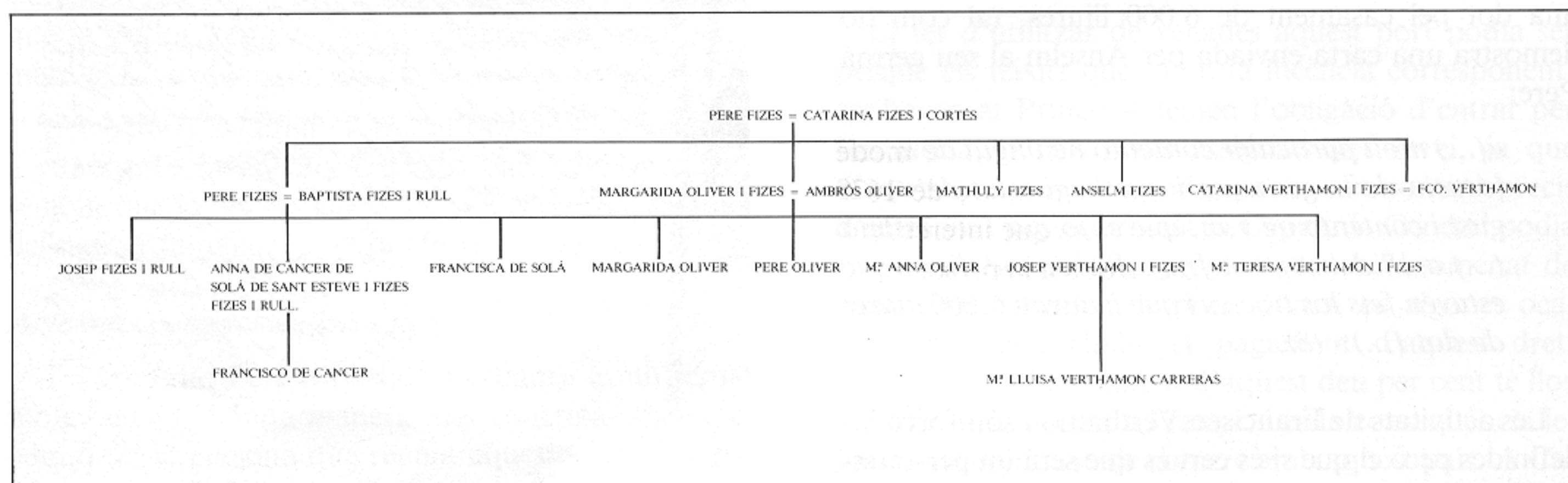
Pere Fizes estava casat amb Caterina Fizes i Cortès i posseïa, al menys pel que queda reflectit en el seu testament, una única germana —Peirana Fizes— a la qual fa hereva de les terres i la casa que tenia a França i que havia estat un llegat dels seus pares. A ella i als seus hereus, els deixa els drets sobre aquestes propietats.

de cavaller. Per a aquesta burgesia mercantil, aquesta era la mostra més clara del prestigi social. És el fill que progressivament, es va fent càrrec dels negocis del pare, dins i fora de la península. Amb data de 2 de febrer de 1659, Pere Fizes elabora una carta de poder per al seu fill —resident llavors a Madrid— mitjançant la qual li atorga llibertat d'acció en qualsevol tipus d'activitat econòmica:

«(...) para que por mi y en mi nombre y representando mi persona propia pueda pedir y demandar, recibir, cobrar y hacer assi en palazio como fuera del, y assi del Rey No. sr. o de sus Reales Ministros como tambien de cualesquier universidades, comunidades, collegios i singulares personas de cualquier estado o condition fueren todas y cualesquier cantidades de dineros (...) me son y fuesen devidas (...) a dicho mi hijo y procurador bien vistas con cancelació de cualesquier debiterios (...)» (5).

Així, Pere Fizes menor anà fent-se càrrec dels negocis familiars sempre, però, amb la consulta i el vist-i-plau del pare en els negocis més importants ja que, malgrat no ésser un home autoritari, Pere Fizes gaudia, dins el nucli familiar, d'una imatge de veritable patriarca, l'autoritat i respecte del qual no eren discutits, ans tot el contrari.

Margarida Oliver i Fizes, segona filla del mercader,

El mercader va tenir cinc fills: Pere, Margarida, Anselm, Caterina i Mathuly. Pere Fizes menor, com era anomenat per distingir-lo del seu pare, era el fill gran. Casat amb Baptista Fizes i Rull —filla de Josep Rull, regent de la castlania— arrela amb la dèria d'enoblement d'aquest estament, ja iniciada pel seu pare amb la compra del Castell-Palau, i aconsegueix el títol

estava casada amb Ambrós Oliver, del qual no hi ha gens d'informació. Margarida serà, després de Pere, la segona beneficiària en el testament del seu pare. A les seves filles, Margarida i Mª Anna, els deixa un llegat de 500 dobles d'or que «les hi seran donades només el dia del seu casament o de la seva entrada en religió», no en cap altra circumstància. A Pere Oliver,

fill seu, li deixa «(...) francament i liberalment los molins y horts y bassas y camp dit de la bassa (...)» (6), drets, però, que haurà de compartir amb la seva mare i que només se li donaran quan esdevingui doctor, prevere o bè es casi.

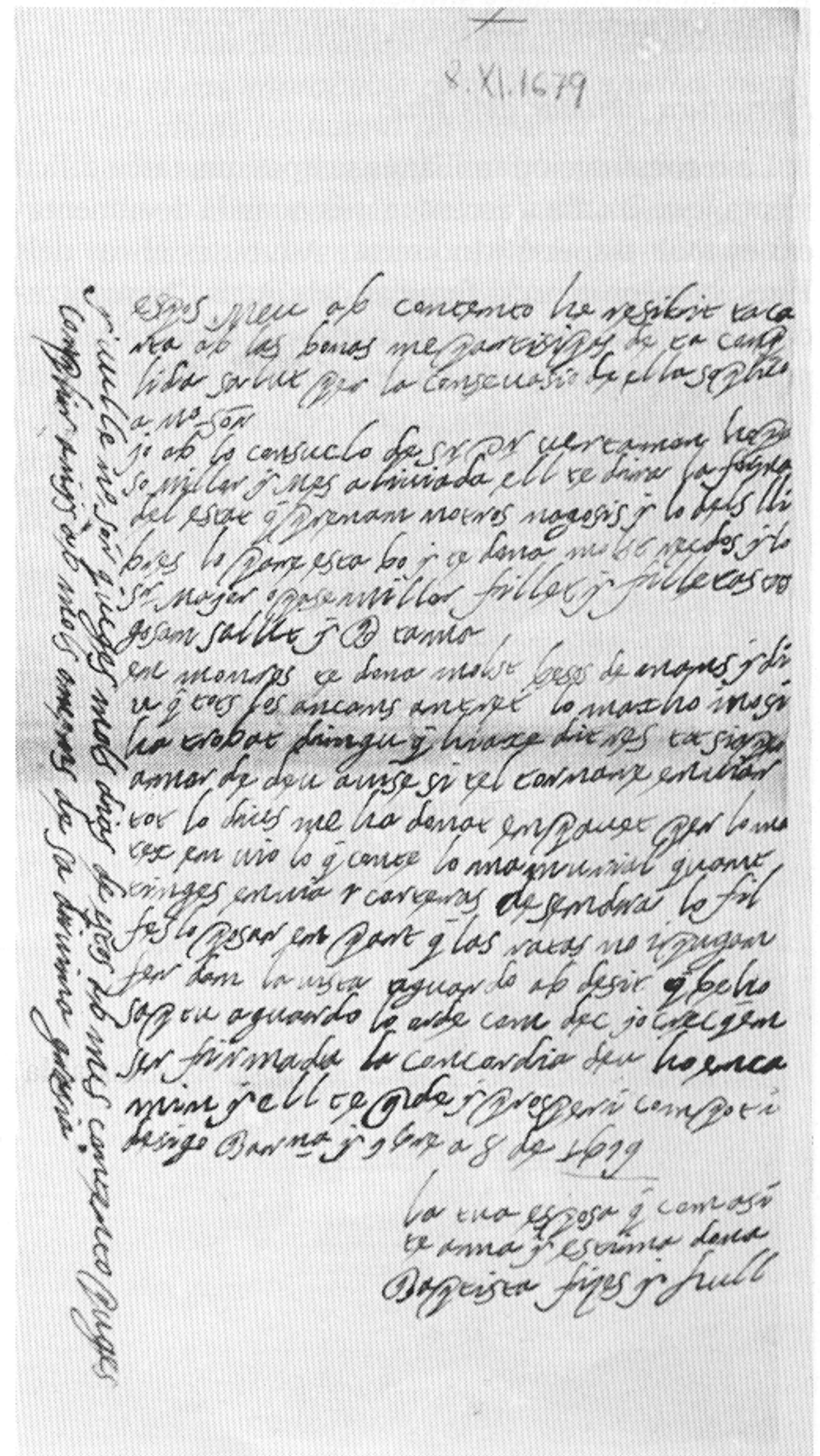
Pere Oliver va fer el seu aprenentatge escolar al col·legi de Cordelles, a Barcelona. Per entrar en aquest centre, a partir dels vuit anys, calia acreditar un títol nobiliari —malgrat que a la pràctica, el major nombre de clients els va tenir entre l'oligarquia local, que el va utilitzar com a fórmula de promoció social—. El cost de la matrícula anual era de 100 lliures, a finals del segle XVII (7). Possiblement fou Pere Oliver l'enviat a Cordelles ja que fins l'any 1675 no neix el fill de Pere Fizes menor Josep. És un nen malaltís i la mostra la tenim en el fet que l'any 1690 fa testament; llavors, el fill de la seva germana es presentava com a únic hereu de la família, una prova d'això és que els estudis d'en Pere els va pagar el seu oncle.

Anselm Fizes, tercer fill del mercader i segon fill baró, estava dins l'estament eclesiàstic. Era un frare cartoixà a Montalegre (Maresme). Montalegre fou un monestir en el qual, l'any 1413, s'hi van establir els cartoixans de Vallparadís i que va tenir el seu màxim esplendor al segle XVII i XVIII. Del monestir cal destacar-ne la importància del patrimoni que posseïa.

Caterina Fizes era el quart fill i la filla petita del mercader. L'any 1675 contrau matrimoni amb el doctor Francisco Verthamon, resident a Tarragona, i rep una dot pel casament de 6.000 lliures, tal com ho demostra una carta enviada per Anselm al seu germà Pere:

«(...) molt particular contento he tingut de la collocacio de la germana i que hagi estat del tot a gust i contento de v.m. que es lo que més estimo (...) a 18 del corrent frare Jaume me digué que estaven fets los tractes i que li davan 6.000 lliures de dot (...)» (8).

Les activitats de Francisco Verthamon són força indefinides però el que sí és cert és que serà un personatge que col·laborà força en els assumptes de Pere Fizes menor, però sempre amb un marcat paper secundari —voluntari o no—, ja que si una cosa tenia definida la família Fizes era l'ordre de prioritats d'intervenció comercial dels membres familiars. Des d'aquesta rera-guarda, però, el 29 d'abril de l'any 1700 protagonitza una concòrdia, com a representant dels seus fills, entre aquests i la filla de Pere Fizes menor per tal de realitzar la divisió i el repartiment de béns que foren pro-

pietat de Pere Fizes. La concòrdia, però, es materialitzarà el 16 d'abril de l'any 1763 entre els que serien els besnéts de Perç Fizes.

Mathuly és el fill petit de la casa Fizes. Porta a terme amb tota dignitat la categoria de darrer fill que no gaudeix de l'obligatorietat de perpetuació del negoci familiar i que és enviat, durant quasi tretze anys a estudiar a Holanda i França, amb la manca de control patern que això pressuposava.

Mathuly manté correspondència principalment amb el seu germà gran Pere, que és el que mostra una contínua preocupació pels seus estudis i el que dirigeix el seu comportament. Així, per exemple, en una carta signada el 16 de juny de 1653 a Amsterdam li diu:

«Ayer me donaren la teva carta. Veig en ella com tens voluntat de venir a veure les fes que han fet a l'entrada del Princep. Si vols podras venir, encara continuaran, y despres podras tornar per no perdre temps. M'alegrare que t'apliques be a escriure y a aprendre la llengua. Espero faras be que es lo que jo desitjo (...).» (9)

La correspondència entre ambdós germans és molt freqüent i la preocupació de Pere per l'aprenentatge de la llengua francesa és contínua. Així, l'any 1659 li adverteix que les cartes les hi escriurà, a partir de llavors, en francès i no en català. També, el seu comportament és gairebé una obsessió, tant per al primogènit com per al propi pare, i advertiments com «aprenquis a escriure y comptar be y que t'oblidis de divertiments, que ja tindras temps», es converteixen en quasi normals en la seva correspondència.

L'any 1666, Mathuly torna al Principat i s'instal·la a viure a Terrassa, amb els seus pares. Malgrat tot, sembla que la seva eficàcia en certes responsabilitats del negoci familiar va deixar força a desitjar.

Activitats comercials dels Fizes

Tal com diu Pere Molas, «merchant» és un terme molt general. D'una manera més concreta, s'entenia com a tal la persona que reunia aquestes condicions: comerç internacional —tant per terra com per mar—, comerç de mercaderies o de diner, i comerç sempre a l'engròs (10). Aquest són els criteris bàsics que trobem repetits arreu. Les seves activitats mercantils són polivalents i, així, la principal característica d'aquest estament serà precisament la manca d'especialització, el comerç en tota mena de productes. Aquest caire de no especialització és ampliable, fins i tot, a d'altres zones de la Península —un exemple en pot ser l'Aragó— i

Europa (11). En aquest sentit, J.A. Maravall diu: «en el siglo XV y XVI el banquero, cambista o mercader y prestamista son una misma cosa y no se llega a una verdadera especialización». El seu comerç, doncs, no circumscrit a mercaderies concretes, estava obert al crèdit, a l'especulació i a la banca.

Pere Fizes responia a aquests trets generals dels mercaders. El seu comerç estava basat en els més diferents productes: «punes d'Anglaterra, mocadors de puntes, corbates de puntes, puntes de Flandes, draps i teixits de llana, pistoles, etc.». A part d'això, també comercia amb productes alimentaris molt propis i importants a l'època pel manteniment de la població com eren el bacallà de Terranova i la sardina de l'Atlàntic. La ruta del bacallà era generalment la mateixa: pescat a Terranova, feia escala al sud d'Anglaterra i després era entrat al continent per Saint Malò o algun altre punt de la Bretanya. Moltes vegades, l'escala a Anglaterra no es feia i s'entrava directament a França per ésser distribuït a la resta d'Europa. Quant a la sardina, la pescaven a l'Atlàntic i generalment l'entraven a Europa a través dels Països Baixos, generalment per Amsterdam. Les mercaderies sempre eren introduïdes per aquests ports holandesos o francesos fent via cap a Espanya i gairebé mai donaven la volta a la Península per anar al port de Barcelona. A aquest port, hi arribaven mercaderies que provenien generalment de Marsella o d'altres llocs al sud o oest francès. El port d'Alacant també era utilitzat amb certa freqüència.

El fet d'utilitzar de vegades aquest port podia ser perquè els teixits que, amb la llicència corresponent, arribaven al Principat tenien l'obligació d'entrar per Barcelona, o pels ports assignats pel virrei, ja que d'aquesta manera es podia portar un control precís d'entrades i posteriorment la Capitania General podia cobrar el dret del deu per cent, també anomenat de contraban. El canvi de port, doncs, en algunes ocasions permetia eludir el pagament d'aquest dret. L'aplicació del pagament d'aquest deu per cent té lloc a partir de la guerra a França, i és la conseqüència legal de la prohibició de comerç amb aquest país. A Catalunya, aquesta prohibició no té cap efectivitat en cap moment i el comerç amb el país veí no s'interromp. Així, al Principat s'adopta el sistema de tolerar aquest comerç, malgrat que sense declarar-ho oficialment, amb el cobrament del dret de contraban per les llicències que es concedien. L'aplicació d'aquest tribut va originar contínues revisions i enfrontaments entre les diferents institucions, fins que al 1672 hi ha una demanda per part del Consell de Cent exposant la conve-

niència d'extingir el dret de contraban, ja que mitjançant el sistema de prohibir el comerç directe amb els països enemics i exigir de l'indirecte un dret del deu per cent, hom no va aconseguir privar el tràfic amb aquells països i el que es va ocasionar va ser un encariment de les mercaderies, tant pels transbordaments que calia fer en ports de països amics des d'on hom podia carregar amb destí a Espanya, com per l'esmentat dret que s'aplicava.

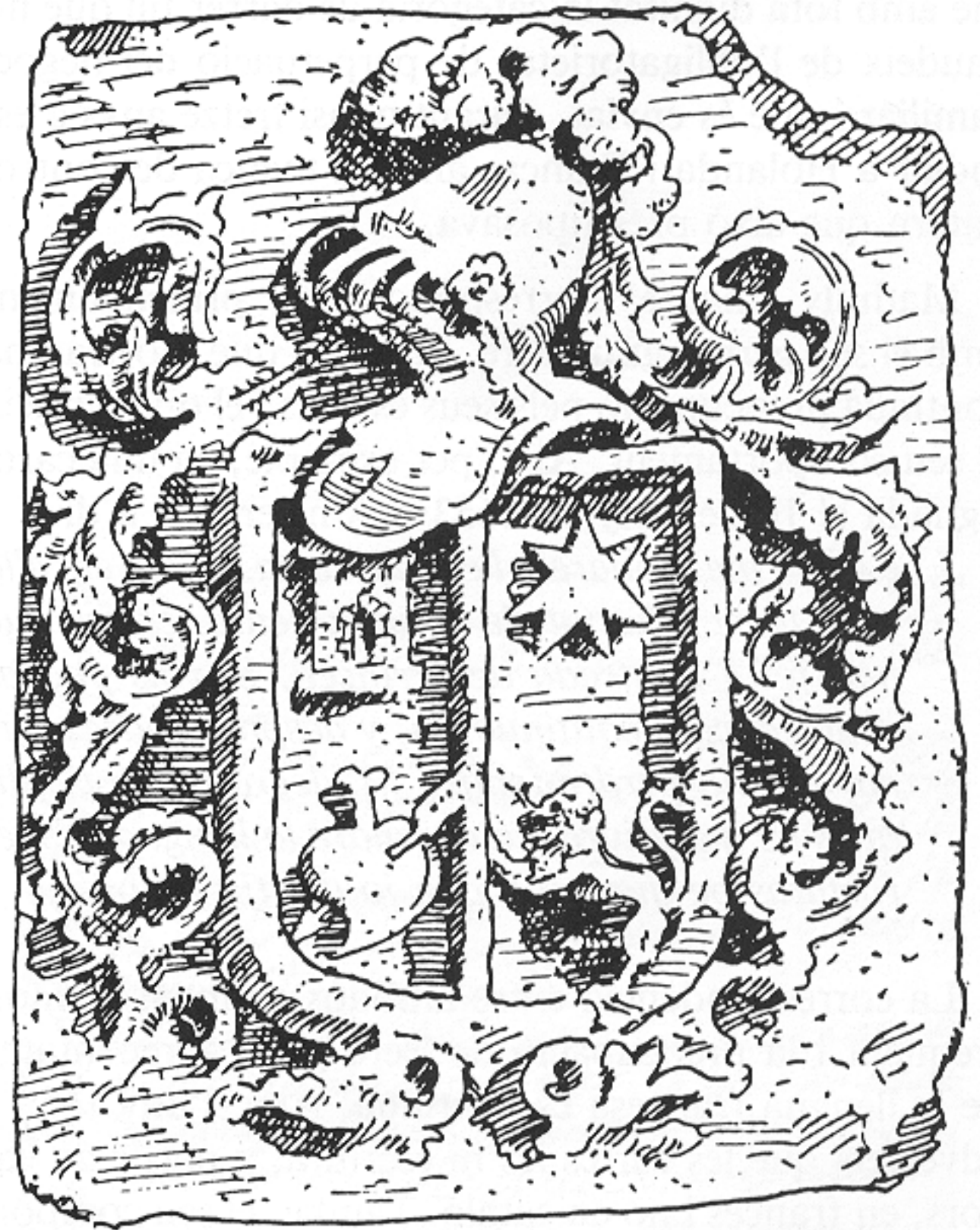
El memorial, però, que el Consell va presentar no va resoldre res i, ans tot al contrari, el maig de 1674, amb motiu del nou esclatament de la guerra amb França, el virrei va publicar un pregó que reproduïa unes normatives sobre el comerç de contraban, on es disposava que les mercaderies de tota mena que entressin al Principat havien de portar certificació autèntica d'origen, malgrat que fossin de llocs no enemics, i que tots els mercaders que tinguessin gènere de França i els seus dominis, els presentessin a la Capitania General per tal que els marquessin amb penes pecuniàries, de presó i fins i tot de mort en cas d'incompliment.

L'any 1656 i el 1660, a Pere Fizes, li atorguen, juntament amb d'altres mercaders, dues autoritzacions de dret de contraban per mercadejar tant amb França com amb d'altres països. La primera és signada pel virrei Joan d'Àustria i la segona pel Marquès d'Olias i Mortara, virrei de Catalunya del 1656 al 1661. Pere Fizes, pare i fill, utilitzaran, doncs, el comerç de contraban com a font principal d'ingressos.

Aquesta activitat comercial quedava també compaginada amb una pauta molt comuna entre aquest estament com era l'ús del crèdit, el préstec i el cobrament de rendes i censals. Els mercaders esdevenen autèntics prestamistes i aquesta pràctica esdevé una ocupació quasi tan important com el comerç. Així, és molt comú trobar entre la correspondència de Pere Fizes confessions de deute com la que fan Pau Rosselli, Joan Llinàs i Pau Feu de Barcelona, el 2 de febrer de 1658, en la qual han contret un deute de 366'5 dobles d'or 21 lliures i 2 diners per una partida de robes de França i Flandes. La forma de pagament és generalment la següent: «(...) de avuy en un any, en quatre pagaments iguals de tres en tres mesos cada pagament (...)» (12). Aquesta és la fórmula més usual però de vegades les quantitats podien ser satisfetes en dues pagues de sis mesos.

Pere Fizes estableix una xarxa comercial molt diversificada a tot Europa, en la qual els nuclis de més activitat són els Països Baixos i França. Cal recordar que

Amsterdam —en bona part a causa de seu banc, malgrat que, com diu Vilar, l'instrument no és el que crea prosperitat i desenvolupament, sinó que l'instrument respon a una necessitat i, fins i tot, pot ser una

ESCUT DE PERE FIZES (segons S. Cardús).

Una signatura manuscrita en cursiva, que sembla dir "P. Fizes".

Signatura de Pere Fizes, pare.

Una signatura manuscrita en cursiva que diu "Monsieur Fizes" i "Banquier".

«Monsieur Fizes, banquier».

condició necessària per al desenvolupament, però mai una condició suficient— tingué un pes econòmic molt important al llarg del segle XVII i es va convertir en un dels focus de més moviment, bàsicament marítim. Les

ciutats, i els agents més importants, que configuren aquesta xarxa són les següents:

- Barcelona	- Viena
- Amsterdam: <i>Charles Barbou</i>	- Montpeller
- Saragossa	- Perpinyà
- Lió: <i>Hugues de la Praye</i>	- Alacant
- Madrid	- Roma
- París	- Gènova
- Tarragona: <i>Francisco Verthamon</i>	- Girona
- Marsella: <i>Michel Borelly</i>	- Plymouth
- Tolosa: <i>Brugiere et Valous</i>	- Baiona
- Valençà: <i>André Thiends</i>	- Castelló
- Llemotges: <i>Moulimier de Lagne</i>	- Tàrrrega
- Cervera	- Saint Malo
- Hamburg	- Hostalric

L'endeutament de la Família Fizes

L'any 1679 la situació d'endeutament dels Fizes és ja força important. Soler i Palet descriu de la següent manera el precari estat de les finances dels Fizes:

«(...) L'eterna historia del home que després d'haver guanyat una gran fortuna, s'evaneix, y desvanescut, vol dominar en una més alta classe social, tal com sobressortia en la seva modesta, fou l'història dels Fizes y de sa famosa casa comercial, quina esfera d'acció s'estenia per tota Europa fins á les regions glacials de Noruega. Com més amunt s'enfilà, de més alt caigué. La casa quebrà, lo vell Fizes va ferir-se y per més que son fill feu tot l'humanament possible pera salvar la firma comercial de la casa y la vida del cavaller Fizes, tot se'n anà al botavant. (...)».
(13).

Malgrat l'èmfasi de Soler i Palet en la descripció de la fallida dels Fizes, la realitat és que la família va intentar solucionar-la, òbviament, de la millor manera possible i prova d'això n'és la concòrdia que hom decideix signar amb els creditors l'any 1679. El sistema de la concòrdia era molt freqüent, perquè era un acord privat davant de notari i sortia més barat, tant per al creditor com per al deutor, que una solució del conflicte per la via judicial. Durant l'elaboració de la concòrdia s'arriba a l'acord, per tal de pagar els creditors, de posar a la venda «les cases, mobles, fruits de terrassa, censals de la ciutat, lo capital y ganancias tenen en la botiga de Pere Valeta (...)».

Al cap de tres mesos de partir de la signatura del document, els Fizes havien de satisfer el 50% dels deutes exposats en la concòrdia. Els creditors, per la seva

part, tenien un any de temps, a partir del dia que sis creditors haguessin signat la concòrdia, per inscriure's amb tots els drets; si la signaven més tard, no podrien reclamar les mitges pensions acumulades des que hagués entrat en vigència la concòrdia. No he pogut determinar exactament la tipologia dels creditors però sí que puc dir que un gruix important està format per d'altres mercaders i comerciants.

El 20 d'octubre de 1679, pocs dies després de signada la concòrdia, Josep Rull —regent de la castlania i sogre del mercader— recomana i alerta a Pere Fizes que, al més aviat possible, esbrini els seus debits líquids per tal de poder acomplir els pagaments de la concòrdia i altres deutes. El desordre intern, no tan sols financer, de la família es mostra, doncs, evident i desesperant.

Després de la concòrdia, els Fizes, malgrat tot, continuaran les seves activitats comercials de forma important, però aquestes ja no tindran res a veure amb l'època dels anys cinquanta o seixanta. La darrera referència de la família ve donada l'any 1763 també per una concòrdia, abans esmentada, entre els ja besnèts del magnífic Pere Fizes, reunits per tal de dividir-se les propietats que havien estat de l'antic mercader.

ISABEL CABA I BRUNET

NOTES:

- 1.-BENAU I BERENGUER, JM, i altres. *Història de Terrassa*, p. 219. Ed. Ajuntament de Terrassa. Terrassa, 1987.
- 2.-AHT. Correspondència Pere Fizes. Sèrie de cartes per datar, 1650-1680.
- 3.-SOLER I PALET, J. *Cent biografies terrassenques*, p. 65, Ed. Puigventós. Terrassa, 1900.
- 4.-CARDÚS, S. *Terrassa Medieval*, p. 50. Terrassa, 1984.
- 5.-AHT. Correspondència Pere Fizes: 1657-1660. Carta de 2-febrer-1659.
- 6.-AHT. Documents Pere Fizes. Testament Pere Fizes, 6-maig-1673.
- 7.-GARCÍA CÀRCEL, R. *Historia de Cataluña. Siglos XVI-XVII*. Vol. I p. 431, Ed. Ariel. Barcelona, 1985.
- 8.-AHT. Correspondència Pere Fizes: gener 1675-febrer 1696. Carta de 19-abril-1675.
- 9.-AHT. Correspondència Pere Fizes: 1648-1656. Carta de 16-juny-1653.
- 10.-MOLAS I RIBALTA, P. *Comerç i estructura social a Catalunya i València als segles XVII i XVIII*. p. 12, Ed. Curial. Barcelona, 1977.
- 11.-GOMEZ ZORRAQUINO, JI. *Los mercaderes en el Aragón de los siglos XVI-XVII: 1516-1652*. p. 111-112, Tesis Doctoral. Universidad de Zaragoza, 1985.
- 12.-AHT. Correspondència Pere Fizes: 1657-1660. Carta de 2-febrer-1658.
- 13.-SOLER I PALET, J. «Cent biografies...» Op. cit., p. 66.